

ערכי הכוריתנים ראויים ליותר מלעג.
ג'יימס ווד, "אמריקן גוטיק", 1930

לשמור על הטוב שבמערב: לזכרה של גרטרוד הימלפרב

גרטרוד הימלפרב נולדה בברוקלין בשנת 1922 למשפחה של מהגרים יהודיים מרוסיה. בשנת 1950 השלימה את עבודת הדוקטורט שלה באוניברסיטת שיקגו. בשנת 1965, לאחר חמש עשרה שנים שבהן עסקה במחקר עצמאי, הצטרפה הימלפרב לסגל אוניברסיטת העיר ניו יורק כדי ללמד היסטוריה בבית הספר ללימודים מתקדמים. לאורך השנים צברה הישגים ואותות הוקרה רבים: היא הייתה חברה באקדמיה הבריטית, בחברה ההיסטורית המלכותית, באגודה הפילוסופית האמריקנית ובאקדמיה האמריקנית לאמנויות ולמדעים. בשנת 2004 היא קיבלה את המדליה הלאומית למדעי הרוח, אות ההוקרה הגבוה ביותר הניתן בארצות הברית בתחום זה. היא הלכה לעולמה בסופו של חודש דצמבר 2019.

הימלפרב קנתה את עיקר תהילתה כהיסטוריונית של התרבות ושל החברה באנגליה הוויקטוריאנית. בין ספריה הרבים שעסקו בתקופה זו ניתן למנות את 'דרווין ודרוויניזם' (1959), 'על חירות וליברליזם: המקרה של ג'ון סטיוארט מיל' (1974), 'דעיון העוני: אנגליה בתקופת המהפכה התעשייתית המוקדמת' (1984), ו'עוני וחמלה: המחשבה המוסרית של הוויקטוריאנים המאוחרים' (1991).

לאורך השנים, וביתר שאת בשנות התשעים ובראשית שנות האלפיים, חרגה הימלפרב מחקירתה של אנגליה במאה התשע עשרה, וכתבה כמה ספרים על מצב התרבות באמריקה ובעולם המערבי בכלל. בין אלה בולטים 'על התבוננות בתהום: הרהורים שלא בזמנם על תרבות וחברה' (1994), 'אומה אחת - שתי תרבותיות: בחינה נוקבת של החברה האמריקנית בתום המהפכה התרבותית שלנו' (1999), 'ההיסטוריה הישנה והחדשה' (2004), ו'המחשבה המוסרית: מאדמונד ברק עד ליונל טרילינג' (2006).

עם כתיבת ספרים אלו ועוד אחרים, וכן עם כתיבתם של מסות ומאמרים ומתן הרצאות פומביות חשובות, הפכה הימלפרב לדמות בולטת, יש יאמרו אפילו 'כונהת גדולה' או 'גברת ראשונה', של עולם המחשבה השמרני בארצות הברית. בהקשר זה ראוי להזכיר שבעלה המנוח, אירווינג קריסטול, היה 'הסנדק' של התנועה הניאו-שמרנית באמריקה. כדוברת בכירה של השמרנות מתחה הימלפרב ביקורת חריפה על אידיאולוגיות פרוגרסיביות ורדיקליות. ידועה במיוחד התקפתה של הימלפרב על הגישה הפוסטמודרנית בתחום ההיסטוריוגרפיה. כמו כן לקחה הימלפרב חלק במאבק הגדול שניצת באקדמיה האמריקנית על שאלת קיומם של "ספרים גדולים" ולימוד "הקאנון הספרותי המערבי".

שיחה יקרת ערך.
גרטרוד הימלפרב עם מחבר
ההקדמה, סתיו תשע"ח

בשנים האחרונות לחייה פנתה הימלפרב לעסוק גם בחוויה היהודית ההיסטורית, כפי שבאה לידי ביטוי בתחום ההתמחות שלה. שני ספרים חשובים שכתבה בתחום זה היו 'האודיסיאה היהודית של ג'ורג' אליוט' (2009) ו'עם הספר: הפילוסמיות באנגליה, מקרומול ועד צ'רצ'יל' (2011).

מכלול כתביה של גרטרוד הימלפרב הוא במידה רבה כתב הגנה מפורט ומעמיק על צדדיה החיוביים של הפוליטיקה המערבית המודרנית ועל צדדיה החיוביים של התרבות המערבית המודרנית. במובן זה היא ניצבה כיריבתם של פוליטיקאים, אקדמאים, עיתונאים ואקטיביסטים, נושאים את דגלי הניאו-מרקסיזם, פוליטיקת הזהויות, הפוליטיקלי קורקט, "התיאוריה הביקורתית", הפוסט-קולוניאליזם ועוד כיוצא באלו.

הימלפרב בוודאי הייתה מודעת לתחלואי הפוליטיקה המערבית ולזוועות שחוללו אנשים ונשים שפעלו בשמה לאורך ההיסטוריה המודרנית. ובכל זאת, היא הייתה בין אלה שביקשו להפנות את תשומת הלב להישגיה החשובים של הפוליטיקה המערבית, ובראשם יצירתה של הדמוקרטיה המודרנית, המבקשת להבטיח את חירותם ואת אושרם של אזרחיה ולהגן עליהם.

הימלפרב נמנית עם ההוגים וההוגות שלימדו שהצדדים החיוביים של פוליטיקה המערבית לא צצו בן לילה כתוצאה של מהפכה פתאומית, אלא התגבשו לאורך דורות רבים, בדרך של שכלול ושיפור הדרגתי. המסר שלה היה ברור: קיומם של היבטיה החיוביים של פוליטיקה זו לעולם אינו מובן מאליה ואינו מובטח, והישרדותם ופריחתם דורשים מאמץ מתמשך וערנות מתמדת.

באשר לצד החיובי שבתרבות המערבית, הרי הימלפרב עמלה כל חייה על הצגת "המחשבה המוסרית" לפני תלמידה וקוראיה. היא הייתה בין אלו שהדגישו את יכולתו של האדם להבחין בין טוב לרע, ואת החובה המוטלת על היחיד לסגל לעצמו את המידות הטובות, להיאבק ברשע באשר הוא, לשאוף לגדולה ולשאוב השראה מאלו שקדמו לנו ונגעו בה. כמו כן נלחמה, כאמור, על קיומו של מדרג ברור בין תרבות גבוהה לתרבות נמוכה.

ברור היה לה שדרוש מהיחיד ומהחברה מאמץ כדי לשמר את אוצרות הרוח של התרבות כך שישרדו ויפרחו, והיא ראתה עצמה שותפה במאמץ זה. אין פלא שכתביה הרבים מכוונים את הקוראים בהם לבכר סדר על פני אנדרלמוסיה, יצירה על פני הרס, עידון על פני גסות וידע על פני בורות. כנגד הפלישה לפרטיות, הפופוליזם הגס וההמוני, הנרקיסים והניהליזם העמידה הימלפרב את הפרטיות, ההגינות, המהוגנות, הנאמנות והכבוד. על עניינים אלה נסוב מאמרה המובא להלן.

אלו שיפנו מזמנם לקרוא הרבה או מעט בחיבוריה של היסטוריונית יהודייה-אמריקנית דגולה זו, בכל התחומים שעסקה בהן, יגלו את הטוב הרב המצוי בהם. כל כולם למדנות רחבה ועמוקה, חשיבה מורכבת, כתיבה בהירה ומאופקת, וטוב טעם ונדיבות. אכן, איכויות לא מובנות מאליהן ואפילו נדירות בימינו.

*

אסיים בזיכרון אישי. בשנת 2017 ראה אור מבחר ממאמריה של גרטרווד הימלפרב בתרגום לעברית, תחת הכותרת 'משפט ההיסטוריה'. המאמרים נבחרו בעצה אחת עם הימלפרב ותורגמו על ידי צור ארליך. עם הספר בידי נסעתי לביתה של גרטרווד בוויניגטון. התחלנו בסיור לאורך ספרייתה הגדולה, וכדרכם של אוהבי ספרים וספריות היא הייתה הולכת ומסבירה על פי איזה סדר והגיון הונחו הספרים, הצביעה על ספרים אהובים במיוחד, ולבסוף דרשה שאבחר ספר אחד ואקח לי למזכרת. אחר כך ישבנו, והיא לקחה לידיה את המהדורה העברית של מאמריה, דפדפה בה וסיפרה על לימודי העברית שלה בילדותה. משם המשיכה בזיכרונות על ילדות ונעורים, וכן סחה על פוליטיקה ותרבות באמריקה ובישראל. לקראת סיום קמה והובילה אותי לשידה קטנה, שעליה היה מונח סידורה הישן, ובעודה מחזיקה בו אמרה לי דברים יקרי ערך על האדם ועל התפילה, ועל היהודים ועל האלוהים. לדבריה היו חן ועומק השמורים, כך נדמה לי, רק לתלמידי ותלמידות חכמים זקנים וזקנות שלמדו, לימדו וכתבו על חייהם והעמיקו לעשות בנושאים העומדים ברומ של עולם. לא במהרה אשכח אותם.

יהי זכרה ברוך, ולוואי שרעיונותיה יישמרו לדורות.

עשהאל אבלמן

ד"ר עשהאל אבלמן הוא ראש החוג להיסטוריה במכללת הרצוג ומחבר הספר 'תולדות היהודים' שהופיע לאחרונה. ערך את מבחר מאמריה של הימלפרב בעברית, 'משפט ההיסטוריה', שראה אור בהוצאת שלם וקרן תקווה.

חברה מעוקרת ממוסר

ההתפוררות החברתית והזינוק בממדי הפגיעה משנות השישים ואילך הם תוצאת ירידת הלגיטימיות של הציפייה המוסרית מן היחיד: האיסור להיות "שיפוטי". שמא יש לנו מה ללמוד מבני המאה ה-19, וכיצד עברו בשלום את המהפכה התעשייתית

המאמר הופיע במקור בגיליון סתיו 1994 של כתב העת 'פבליק אינטרסט'. תרגמו לעברית אלון שלו וצור ארליך.

"העבר הוא ארץ זרה", כך אומרים. אולם אין זו ארץ בלתי מזוהה בעליל. אכן, לעיתים אנו חווים "תדהמה של זיהוי" כאשר אנו נתקלים במאפיין עבר כלשהו בהווה. אין צורך להיות נכד לסבתא ויקטוריאנית, כפי שהייתה למשל מרגרט ת'אצ'ר, על מנת להיזכר ב"ערכים ויקטוריאניים". אין צורך אפילו להיות אנגלי; "אמריקה הוויקטוריאנית", כפי שזו כונתה לעתים, אמריקה של המאה ה-19, לא הייתה כה שונה, לפחות מבחינת ערכיה, מאנגליה הוויקטוריאנית. שרידים של אותה ויקטוריאניות מקיפים אותנו מכל עבר. זכריהם מתמידים גם כאשר מציאותם חלפה, כאותו איבר קטוע שעודו כואב בימי סגריר.

כיצד לא נהרהר במצבנו כיום בקוראנו את חיבורו של תומאס קרלייל על אודות "מצבה של אנגליה", מלפני מאה וחמישים שנים? בעוד בני זמנו, ימי ראשית התיעוש, התדיינו בסוגיית "בעיית רמת החיים" – "הפסימיסטים" טענו שרמת החיים של מעמד הפועלים ירדה אז, בעוד "האופטימיים" טענו להפך – קרלייל ניסח מחדש את הסוגייה כ"שאלת מצבה של אנגליה". אי אפשר להידרש לשאלה זו, כך התעקש, באמצעות פנייה ל"נתונים אריתמטיים" על משכורות ומחירים. השאלה החשובה היא שאלת "המצב" ו"הנטיות" של העם: אמונותיו ורגישויותיו, מושגי הטוב והרע שלו, הגישות וההרגלים שבכוחם להטות את העם אם לעבר "נינוחות בריאה, חסכנות ושגשוג", אם לעבר "אי-שקט חומצי, הפקרות, שתינות וניוון".

למעשה, היו להם לוויקטוריאניים "נתונים אריתמטיים" העוסקים במצבם ובנטיותיהם של בני עמם, כמו גם מצבם החומרי. "סטטיסטיקות מוסריות" או "חברתיות" אלו, כפי שהם כונו, עסקו בפגיעה, באנאלפביות, בילודה מחוץ לנישואין, בשכרות, באביונות

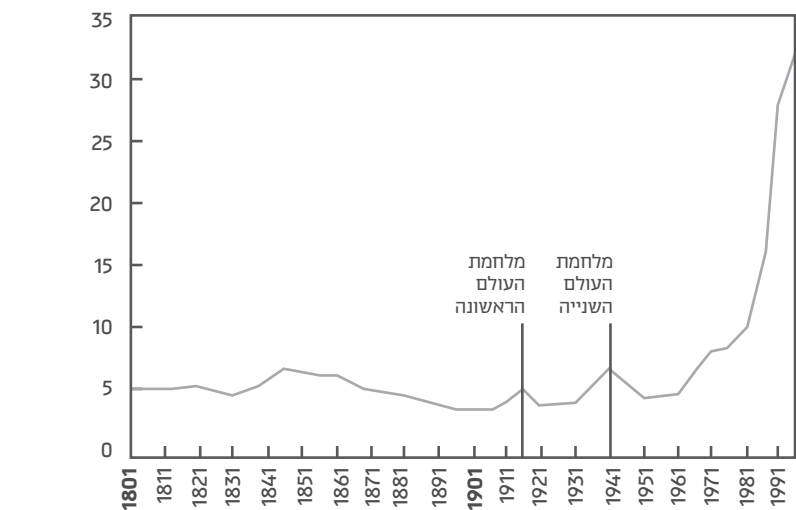
ובנוודות. אם לא היו להם נתונים על שימוש בסמים, גירושין ואובדנות-נעורים, הרי זה משום שהתופעות הללו היו כה שוליות שלא עלו לכדי "בעיות חברתיות".

זהו ההקשר ההיסטורי שבו יכולים אנו להתייחס אל "שאלת מצבו של העם" שלנו. השוואה זו של עצמנו לוויקטוריאניים בכוחה למצוא שיש לנו סיבה עוד רבה יותר לדאגה. זאת משום שהסטטיסטיקות המוסריות העכשוויות לא רק שהן מדאיגות יותר מאלו של לפני מאה; הן מצביעות על מגמה שרק תלך ותחריף בעתיד. בעוד לוויקטוריאניים היה הסיפוק לחזות בשיפור ניכר במצבם המוסרי והחברתי, אנו עומדים בפתח הידרדרות ניכרת במצבנו שלנו.

"הסטטיסטיקה המוסרית": ילודה מחוץ לנישואין

באנגליה של המאה התשע-עשרה, יחס הילודה מחוץ לנישואין – שיעור הלידות שלא במסגרת נישואין מתוך כלל הלידות – עלה תחילה מעט, מקצת יותר מ-5 אחוזים בתחילת המאה אל שיא של 7 אחוזים בשנת 1845. מאותה שנה הוא ירד בהדרגה עד לשפל של 4 אחוזים במפנה המאה. במזרח לונדון, הנפה הענייה ביותר של העיר, הנתונים היו דרמטיים עוד יותר, שכן יחס הילודה מחוץ לנישואין היה נמוך בהרבה מהממוצע באופן עקבי: 4.5 אחוזים באמצע המאה, ו-3 אחוזים בסופה. מלבד עלייה נקודתית בשנות מלחמות העולם, יחס זה ריחף סביב 5 אחוזים עד לשנת 1960. אז החל לפתע לנסוק: מעל 8 אחוזים בשנת 1970, 12 אחוז בשנת 1980 ומשם, בתלילות, אל מעל 32 אחוזים עד סוף שנת 1992: עלייה של פי שניים-וחצי בעשור האחרון בלבד, ופי שישה על פני שלושה עשורים. בשנת 1981, ההסתברות שאישה נשואה

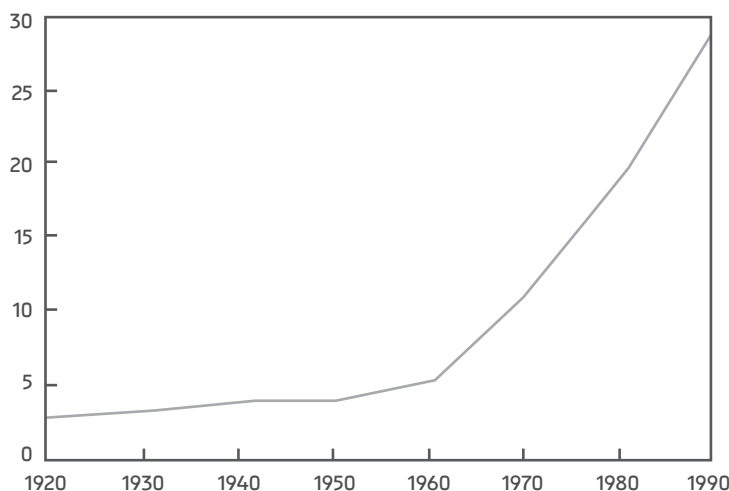
תרשים 1
ילודה מחוץ לנישואים באנגליה ובוויילס, 1801-1992

תלד ילד הייתה חצי מזו של אישה נשואה בשנת 1901; ואילו בקרב נשים לא נשואות, הכיוון היה הפוך, והפער גדול שבעתיים: ההסתברות שאישה לא נשואה תלד ילד הייתה פי שלושה מכפי שהייתה בשנה ההיא.¹

בארצות הברית הנתונים חריפים לא פחות. מפתחה של 3 אחוזים בשנת 1920 (השנה הראשונה שלגביה יש נתונים ארציים), יחס הילודה מחוץ לנישואין עלה בהדרגה למעט מעל 5 אחוזים עד שנת 1960, ולאחריה עלה בקצב מואץ: לכמעט 11 אחוזים בשנת 1970, מעל 18 אחוזים בשנת 1980, ו-30 אחוזים עד סוף שנת 1991 – עלייה של פי עשרה משנת 1920 ופי שישה משנת 1960. בקרב אוכלוסיית הלבנים, היחס עלה רק במעט בין השנים 1920–1960 (מ-1.5 אחוזים למעט מעל 2 אחוזים) ולאחר

תרשים 2
ילודה מחוץ לנישואים בארה"ב, 1920-1991
אחוז מכלל הלידות

מכן טיפס בקצב מהיר עוד יותר משל אוכלוסיית השחורים: לכמעט 6 אחוזים בשנת 1970, 11 אחוזים בשנת 1980, וכמעט 22 אחוזים בשנת 1991 – פי 14 מהנתון של שנת 1920 ופי 11 משל 1960. אם יחס הילודה מחוץ לנישואין לא עלה בקצב דומה, הרי זה משום שנקודת הפתיחה אצל השחורים הייתה גבוהה יותר: מ-12 אחוזים בשנת 1920 ל-22 אחוזים בשנת 1960, מעל 37 אחוזים בשנת 1970, 55 אחוזים בשנת 1980 ו-68 אחוזים עד שנת 1991.

שיעור הילודה מחוץ לנישואין בקרב בני-נוער הקנה לארצות הברית את המעמד המפוקפק של מקום ראשון בקרב המדינות המתועשות, בעלותו פי שלושה בין השנים 1960–1991. בשנת 1990, אחת מכל עשר בנות-עשרה נכנסו להריון; מחציתן ילדו, ומחציתן עברו הפלה. אנגליה שנייה לארצות הברית רק בשיעור הילודה מחוץ

לנישואין בקרב נוער, אך קצב העלייה בה היה מהיר אף יותר משל האחרונה. בשתי המדינות, בני נוער הרבה יותר "פעילים מינית" (כפי שאומרים בימינו) מאשר אי פעם, ומגיל צעיר יותר. בשנת 1970, 5 אחוזים מקרב בנות החמש-עשרה קיימו יחסי מין; בשנת 1988, 25 אחוזים.

"הסטטיסטיקה המוסרית": פשיעה

סקרי דעת קהל באנגליה ובארה"ב כאחד מלמדים שפשיעה היא נושא מרכזי בעיני העם, ובצדק, כפי שמראים הנתונים. שוב, הדפוס ההיסטורי דרמטי ומדאיג. באנגליה, בין השנים 1857–1901, שיעור העבירות הפליליות החמורות (לא כולל תקיפה בנסיבות פשוטות, שכרות, נוודות וכיוצא באלו) ירד מכ-480 אירועים ל-100,000 איש ל-250 – ירידה של כמעט 50 אחוז על פני ארבעה עשורים. המספרים המוחלטים ממחשיים זאת אף יותר: בעוד האוכלוסייה גדלה מכ-19 מיליון נפש ל-33 מיליון, כמות אירועי הפשיעה החמורה ירדה מ-92,000 ל-81,000. לא זו אף זו, שנת 1857 לא הייתה שנת השיא; היא רק הייתה השנה הראשונה שלגביה קיימים נתונים מהימנים ועקביים. מן הנתונים המוקדמים יותר, החלקיים, אפשר ללמוד שהירידה החלה באמצע או סוף שנות ה-40 של המאה התשע-עשרה – בערך במקביל לתחילת הירידה בשיעור הילודה מחוץ לנישואין.

הירידה הניכרת בפשיעה באנגליה מיוחסת לעיתים קרובות לכינון המשטרה, ראשית בלונדון בשנת 1829, לאחר מכן במחוזות, ולבסוף, עד שנת 1856, במדינה כולה. ללא ספק היה לכך אפקט מרתיע, אבל השינוי בפועל חד אף יותר אם נביא בחשבון שהקמת המשטרה טמנה בחובה עלייה בתיעוד פשיעה ולכידת פושעים. קרימינולוג אחד שניתח נתונים אלו הסיק שאין בכוחה של הרתעה לבדה להסביר את הירידה בכמות הפשיעה, ושיש למצוא את ההסבר לכך ב"מסקנות כלליות בדבר ההשפעות 'המתרבות' של הדת, החינוך ורפורמות סביבתיות".

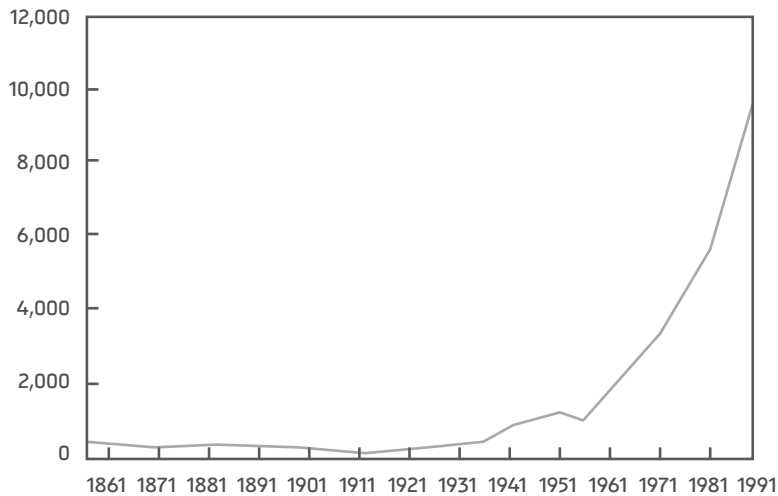
שיעור הפשיעה הנמוך התמיד עד סמוך למלחמת העולם הראשונה, אז עלה במעט. הוא נפל שוב בשנות המלחמה והחל לעלות במתינות באמצע שנות העשרים, עד שהגיע ל-400 אירועים ל-100,000 איש בשנת 1931 (מעט פחות מבשנת 1861) ו-900 בשנת 1941. בשנות מלחמת העולם השנייה (שלא כפי שאירע בזו הראשונה, ובניגוד לדעה המקובלת) הפשיעה התגברה, עד שהתאזנה או אפילו ירדה קלות בשנות החמישים המוקדמות. העלייה המוחשית החלה באמצע שנות החמישים, מפחות מ-1,000 בשנת 1955 ל-1,750 בשנת 1971, 5,600 בשנת 1981 ועד כמות מדהימה של 10,000 בשנת 1991 – פי עשרה מכפי שהיה בשנת 1955 ופי 40 מבשנת 1901. פשיעה אלימה כמעט הכפילה את עצמה מדי עשור החל משנת 1950. (ערב העלייה הזו, בשנת 1955, האנתרופולוג ג'פרי גורר העיר על המידה יוצאת הדופן של תרבותיות המופגנת באנגליה, שבה "קהלים של משחקי כדורגל ממושעמים כמפגשי

תרשים 3

פשיעה באנגליה ובוויילס, 1857-1991

עברות מדווחות ל-100 אלף איש

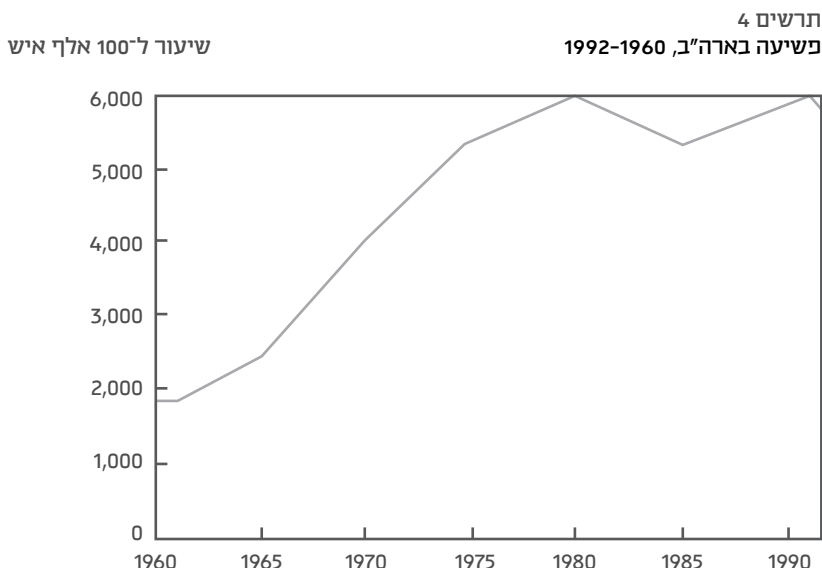

כנסיות". בתוך שנים אחדות, משחקי הכדורגל נהיו לידועים לשמצה כאתרי מהומה והתפרעויות).

אין בנמצא נתוני פשיעה בארצות הברית במאה התשע-עשרה, ויש נתונים חלקיים בלבד (על מקרי רצח) לגבי השנים המוקדמות של המאה העשרים. אולם מנתונים מקומיים יש להסיק שהירידה בפשיעה החלה, כמו באנגליה, במחצית השנייה של המאה ה-19 (עם הפוגה לאורך שנים אחדות לאחר מלחמת האזרחים), ונמשכה אל עומק המאה העשרים. הייתה אפילו ירידה בשיעור הרצח בערים הגדולות, שם היו נפוצים ביותר; בפילדלפיה, השיעור צנח מ-3.3 מקרי רצח ל-100,000 איש באמצע המאה ה-19 ל-2.1 בסופה.

נתוני פשיעה לאומיים נעשו זמינים רק בשנת 1960, כאשר שיעור הפשיעה היה פחות מ-1,900 ל-100,000 איש. שיעור זה הוכפל בתוך עשור ושולש עד שנת 1980. ירידה בתחילת שנות ה-80, מ-6,000 ל-5,200 מקרים, הוחלפה בעליה ל-5,800 מקרים בשנת 1990; הנתון האחרון, לשנת 1992, הוא מעט מתחת ל-5,700 מקרים. שיעור הפשיעה החמורה (רצח, אונס, שוד ותקיפה בנסיבות מחמירות) התנהג בדפוס דומה, מלבד זאת שהעלייה לאחר 1985 הייתה תלולה יותר ונמשכה עד שנת 1992, לכדי עלייה של כמעט פי חמישה מאז שנת 1960. בשנת 1987, מחלקת המשפטים העריכה ששמונה מתוך כל עשרה אמריקנים יפלו קורבן לפשע אלים לפחות פעם אחת בחייהם.²

נתונים על רצח יש לנו החל מראשית המאה, אז שיעור הרצח הלאומי עמד על 1.2

מקרים ל-100,000 איש. נתון זה התפוצץ בתקופת "היובש", דהיינו האיסור החוקי למכור אלכוהול, והגיע ל-9.7 מקרים לפי מקור אחד (6.5 לפי מקור אחר) בשנת 1933, כאשר היובש בוטל. השיעור צנח לבין חמישה עד שישה מקרים בשנות ה-40, וירד אל מתחת ל-5 בשנות ה-50 וה-60 המוקדמות. באמצע שנות ה-60 החל השיעור מטפס במהירות, והוא הוכפל, ויותר מכך, בין השנים 1965-1980. לאחר ירידה מסוימת בשנות ה-80 חלה עלייה נוספת; בשנת 1991 השיעור היה נמוך רק במעט משיאו בשנת 1980. שיעור הרצח בקרב אוכלוסיית השחורים, במיוחד בערים, היה גבוה במידה ניכרת מזה שבקרב אוכלוסיית הלבנים – בנקודת זמן אחת בשנות ה-20 גבוה פי שמונה. בשנות ה-70 וה-80 המוקדמות, השיעור בקרב אוכלוסיית השחורים נפל ביותר מרבע (ממעל 40 לפחות מ-30), ואילו השיעור בקרב לבנים עלה בשליש (מ-4.3 ל-5.6); אולם מאז, שיעור הרצח בקרב גברים שחורים צעירים עלה פי שלושה, בעוד בקרב גברים לבנים צעירים הוא עלה ב-50 אחוזים. רצח הוא כעת סיבת המוות המובילה בקרב בני נוער שחורים.

בכל סוגי הפשיעה, הנתונים באוכלוסיית השחורים (כקורבנות וכמבצעים) גבוהים בהרבה מאלו שבקרב אוכלוסיית הלבנים. קרימינולוגים טבעו את המונח "קרימוגני" כדי לתאר תופעה זו. כך כתב אחד מהם:

פנים העיר הפך לקהילה קרימוגנית, מקום שבו הכוחות המחברתים היוצרים פושעים טורפניים רבים וחזקים לאינן ערוך מן הכוחות המחברתים היוצרים אזרחים טובים. שורש הבעיה בכך שרוב הילדים בפנים הערים גדלים כשהם מוקפים בבני נוער ובמבוגרים שהם

בעצמם בעלי סטייה חברתית, עבריינים או פושעים. במקרה הטוב, בני נוער ומבוגרים אלו מעצבים לרעה את אופיים וחייהם של הילדים שבקרבם. במקרה הגרוע, הם מתעללים בהם, מזניחים אותם או פוגעים בהם.

סטטיסטיקות מוסריות נוספות

יש אמיצי לב, אופטימיים חסרי תקנה, המנסים להאיר נתונים אלו באור הטוב האפשרי. אולם נחמה פורתא היא לדעת שהפשיעה בכלל ירדה מאז 1980, כאשר הפשיעה האלימה עלתה באותה תקופה – ובפרט בקרב קטינים ובנות (מגמה מבשרת רעות, שכן אוכלוסיית בני הנוער גדלה גם כן). גם הידיעה ששיעור הגירושין ירד משהו בעשור האחרון היא חצי נחמה, בקושי, ביודענו שהוא הוכפל בשני העשורים שלפניו, שיותר בני זוג חיים יחד ללא נישואין (השיעור בארצות הברית עלה פי שישה מאז 1970), ושיותר ילדים נולדים מחוץ לנישואין וחיים עם הורה יחיד (בשנת 1970, אחת מכל עשר משפחות הייתה כזו שבראשה עומד הורה אחד; בשנת 1990, שלוש מתוך כל עשר). גם אין לצהול כמוצאי שלל רב על הנתון שלפיו שיעור הילודה מחוץ לנישואין בקרב אוכלוסיית הלבנים נמוך במידה ניכרת מזה שבאוכלוסיית השחורים, שכן שיעור זה מתקרב במהירות לזה שהתקיים בקרב אוכלוסיית השחורים לפני עשורים מספר, אז חיבר דניאל פטריק מוניהן את הדו"ח על התפרקותה של המשפחה בקרב השחורים (שיעור הילודה מחוץ לנישואין בקרב אוכלוסיית השחורים בשנת 1964, בעת שנכתב הדו"ח, עמד על 24.5 אחוזים. השיעור בקרב אוכלוסיית הלבנים כיום עומד על 22 אחוזים. בשנת 1964, 50 אחוזים מהנערות-אימהות השחורות היו יחידניות; בשנת 1991, 55 אחוז מהנערות-אימהות הלבנות היו יחידניות).

אף אין זה מעודד לשמוע ששני-שלישים מהמצטרפים החדשים למקבלי תשלומי-רווחה נפלטים מרשימה זו בתוך שנתיים, אם מחציתם שבים אליה מהרה, ורבע מכל המוטבים נותרים כאלה למשך שמונה שנים ויותר. כך גם הידיעה שנשים גרושות נגרעות ממקבלי הרווחה לאחר חמש שנים בממוצע; שכן אימהות שמעולם לא נישאו נותרות ברשימה בממוצע תשע שנים ויותר, ואימהות לא-נשואות שילדו את ילדיהן בעודם נערות נותרות בה למשך 10 שנים ויותר. (43 אחוזים מכלל נתמכי הרווחה לטווח הארוך ביותר הם משפחות שהחלו בלידה של נערה לא נשואה).

אין לצהול גם על השיפור שחל בשוויון הגזעי עם היווצרותו של "מעמד-תחתון לבן", קטן וכולט פחות מזה השחור (גם משום שהוא מפורז יותר), אך צומח במהירות. אם, כפי שכבר הוראה בברור, המשפחה החד-הורית היא הגורם הקשור באופן המובהק ביותר ל"פתולוגיה של העוני" – תלות ברווחה, פשיעה, סמים, אי-אוריינות, חסרי-בית – הנה שיעור ילודה מחוץ לנישואין העומד על 22 אחוזים בקרב אוכלוסיית הלבנים, ופי שניים מזה בקרב נשים לבנות שמתחת לקו העוני, מסמל מגמה חדשה ומסוכנת. באנגליה, כפי שהראה צ'רלס מאריי, מעמד תחתון דומה מתפתח, ובו

יחס ילודה מחוץ לנישואין גבוה פי שניים משאר האוכלוסייה; שם מדובר בתופעה מעמדית, ולא גזעית.

ההגדרה מחדש של הסטייה החברתית

הסוציולוג האנגלי כריסטי דיוויס תיאר את מודל "עקומת ה-U של הסטייה החברתית", המתאר את החברה האנגלית והאמריקנית. העקומה מראה צניחה בשיעורי הפשיעה, האלימות, הילודה מחוץ לנישואין והאלכוהוליזם במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה, עד כדי שפל במפנה המאה – ועלייה חדה במחצית השנייה של המאה העשרים. העקומה למעשה מוטה בהרבה מתיאור זה. נכון יותר יהיה לתארה כ"עקומת J", שכן שיא הסטייה החברתית במאה התשע-עשרה היה נמוך בהרבה מזה שבימינו – יחס ילודה מחוץ לנישואין של 7 אחוזים באנגליה באמצע המאה התשע-עשרה, לעומת מעל 32 אחוזים לקראת סוף המאה העשרים; או שיעור פשיעה של 500 אירועים לערך ל-100,000 איש בהשוואה ל-10,000 כיום.

במאמרו בכתב העת 'אמריקן סקולר', "מצמצמים את הגדרת הסטייה", הסנטור פטריק מונין קידם את הדיון בסטייה החברתית בצעד נוסף, בתארו עקומה יורדת של מושג הסטייה החברתית. מה שפעם נחשב התנהגות שהיא בגדר סטייה חברתית כבר אינו נחשב לכזה; מה שפעם הוחזק כלא-נורמלי עבר נורמליזציה. מושג הסטייה החברתית מוגדר מחדש כלפי מטה, וסף הסטייה החברתית עולה: התנהגות שפעם הוצמדה לה סטיגמה שלילית בהיותה סטייה חברתית כעת נסבלת ואפילו נתמכת. לוקים בנפשם, שכבר אין מאשפזים אותם, נחשבים כעת, ונרשמים בסטיסטיקות, לא כחסרי מסוגלות מחמת בריאות נפשית אלא כ"חסרי-בית". גירושין וילודה מחוץ לנישואין, שבעבר נתפסו כסמל להתפרקות המשפחה, מתקבלים כעת בשוויון נפש: ילודה מחוץ לנישואין, שכונתה בעבר "ילודה בלתי-לגיטימית", הוכשרה מחדש בתור "הולדה שלא בנישואין", ונשים גרושות ולא-נשואות מקובצות יחד בקטגוריה "משפחות חד-הוריות". פשיעה אלימה הייתה לנפוצה כל כך שפשוט התרגלנו אליה. הטבח של יום ולנטינו הקדוש בשיקגו בשנת 1929, עת רצחו ארבעה בני-כנופיה שבעה חברים של כנופיה אחרת, זעזע את האומה והיה למיתוס המונצח באנציקלופדיות ובספרי היסטוריה; בלוס-אנג'לס של ימינו, מציין ג'יימס ק' וילסון, נהרגים כמספר הזה מדי סוף שבוע.

מה אירוני להיזכר כיצד לפני זמן לא רב קרימינולוגים נהגו להסביר את העלייה בשיעורי הפשיעה במושגים של "תגובתיות-יתר לאלימות". כתוצאה ממאה-השנים של הירידה באלימות, כך טענו, נעשינו רגישים יותר ל"אלימות שולית"; בשל כך, פשעים רבים יותר מדווחים ופושעים רבים יותר נלכדו. "אלימות שולית" זו נהייתה כעת רווחת באופן כה מכריע, עד שאיבדנו, כפי שמראה מונין, כל רגישות כלפיה.

צ'רלס קראוטהמר הציע מושג משלים במאמרו ב'ניו ריפבליק' "מרחיבים את הגדרת הסטייה"³. בעוד הסטייה החברתית עוברת נורמליזציה, הנורמלי מוגדר מחדש כסטייה. סוג המשפחה שנתפס במשך מאות בשנים טבעי ומוסרי – המשפחה "הבורגנית", כפי שמכנים אותה מכפישיה – נתפס כעת כפתולוגי, ככזה המסתיר מאחורי מסכה מהוגנת את "החטא הקדמון" החדש: התעללות בילדים. בעוד הפשיעה תת-מדווחת, כיוון שאיבדנו את הרגישות אליה, התעללות בילדים סובלת מדיווח-יתר, כולל מקרים פרי-הדמיון (לעתים קרובות בהשראת מטפלים ועובדים סוציאליים) המדווחים זמן רב לאחר שכביכול התרחשו. באופן דומה, הגדרת האונס הורחבה גם ל"אונס בפגישה" (rape-date), כך שלאונס נחשבים גם יחסי מין שייתכן שהמשתתפים בהם עצמם לא חוו בזמן אמת כאונס.

התוצר המשולב של התזווה בהגדרת הסטייה החברתית הוא נרמול ולגיטימציה של מה שבעבר נחשב כלא-נורמלי ובלתי-לגיטימי, ובאותה שעה תיוג מה שפעם היה נורמלי ומהוגן כלא-נורמלי ובלתי-מהוגן. תהליך זה, גם הוא, התרחש במהירות מבהילה. ניתן היה לצפות שגישות וערכים ישתרכו מאחורי המציאות; שאנשים יתמידו במתן מס שפתיים לעקרונות שלפיהם חונכו, אפילו בעודם מחללים אותם בפועל. המדהים ב"מהפכה המינית" של שנות ה-60, כפי שהיא נקראת בצדק, הוא כמה מהפכנית הייתה, ברגישויות החברתיות כמו גם במציאות, כלומר כמה שינתה לא רק את המציאות אלא גם את התפיסות. בשנת 1965, 69 אחוזים מהנשים האמריקניות ו-65 אחוזים מהגברים האמריקניים מתחת לגיל שלושים אמרו שיחסי מין מחוץ לנישואין תמיד או כמעט-תמיד פסולים; בשנת 1972, נתונים אלו התרסקו לכדי 24 אחוזים ו-21 אחוזים בהתאמה. בקרב נשים מעל גיל שלושים הנתון צנח מ-91 אחוזים ל-62 אחוזים, ובקרב גברים מ-62 אחוזים ל-47 אחוזים – כל זה בשבע שנים קצרות. כך השפה, הרגישויות והמדיניות החברתית חברו כולם להגדרה מחדש של הסטייה החברתית.

להבנת הסיבות

תקופה ארוכה, מבקרי חברה ומעצבי מדיניות התקשו להכיר במציאות של מצבנו המוסרי, למרות הראיות והנתונים. הם ביקרו את הנתונים עצמם, או התאמצו לתרצם בדרכים כאלו ואחרות. נתוני הפשעים משקפים, כך טענו, לא עלייה בפשיעה אלא עלייה בדיווח על פשיעה; או לחילופין, העלייה היא סטייה זמנית, חריג בעקומה הדמוגרפית המייצג את המוני דור ה"בייבי-בום" הנמצאים בשלב החיים הילדותי והאנטי-חברתי שלהם, ובקרב יתבגרו; או שהפשיעה עצמה היא קריאה לעזרה של פרטים התרים באופן נואש אחר הכרה וביטחון עצמי; או שפשיעה היא תוצאה מצערת של עוני, אבטלה וגזענות, שיש להתגבר עליהם באמצעות מערכת רווחה נדיבה יותר, חלוקה צודקת יותר של הון ומאבק תקיף יותר באפליה.

להסברים אלו יש מידה של סבירות. העלייה והירידה בפשיעה לעתים, אך לא תמיד, תואמת את העלייה והירידה באוכלוסיית בני הגיל הנוטים יותר להתנהגות פושעת. וישנו קשר מזדמן, אך לא עקבי, בין פשיעה לבין מיתון כלכלי ועוני. באנגליה בשנות ה-90 של המאה התשע-עשרה, בתקופה של אבטלה חמורה, שיעור הפשיעה (ובכלל זה פשיעה קניינית) ירד. אכן, היחס ההפוך בין פשיעה לעוני בסוף המאה התשע-עשרה מלמד, כפי שניסח זאת מחקר אחד, ש"פשיעה מבוססת עוני" נסוגה מפני "פשיעה מבוססת גשוג".

במאה העשרים, המתאם בין פשיעה ואבטלה היה לא פחות בלתי-יציב. בעוד שיעור הפשיעה אכן עלה באנגליה במיתון הגדול של שנות ה-30, מגמת העלייה החלה כמה שנים לפני כן. השוואת נתוני האבטלה והפשיעה בין השנים 1950–1980 מלמדת על היעדר מתאם של ממש ב-15 שנים הראשונות, ועל מתאם קל בלבד לאחר מכן. נתוני הפשיעה, הסיק מנשר מטעם משרד הפנים של בריטניה, מקיימים מתאם לא פחות חזק, ואולי אף יותר, עם מיני סוגי נתונים שונים. "אכן, צריכת אלכוהול, צריכת גלידה, מספר המכוניות בכבישים והתמ"ג מקיימים כולם מתאם גבוה עם העלייה בפשיעה בשנים 1950–1980".

המצב דומה בארצות הברית. בשנות האבטלה הגבוהה של 1949, 1958 ו-1961, כאשר האבטלה עמדה על 6 או 7 אחוזים, שיעור הפשיעה היה נמוך מ-2 אחוזים; בשנות האבטלה הנמוכה של 1966–1969, כאשר האבטלה עמדה על 3 או 4 אחוזים, שיעור הפשיעה היה כמעט 4 אחוזים. כיום בפנים הערים מתקיים מתאם בין אבטלה ופשיעה, אך ניתן לטעון שאין זו האבטלה שגורמת לפשיעה כי אם תרבות המזלזלת בתעסוקה ומעודדת אבטלה, בגינה פשיעה נדמית נורמלית, טבעית ורצויה יותר מתעסוקה. ניכר כי "תרבות הפשיעה" שונה מאוד מ"תרבות העוני" כפי שפעם הובן מושג זה.

גם את שקיעתה של המשפחה בת שני-הורים לא ניתן לייחס, כפי שלעתים עושים, לתקופות המיתון של העת האחרונה. לא גירושין ולא ילודה מחוץ-לנישואין התגברו בתקופת המיתון החמורה הרבה יותר של שנות ה-30 – ולמעשה, גם באף לא תקופת מיתון קודמת, באנגליה או בארצות הברית. באנגליה בשנות ה-80, הילודה מחוץ-לנישואין דווקא התגברה יותר באזורים שבהם מצב האבטלה השתפר מאשר בהם החמיר. אף איננו מוצאים מתאם הכרחי בין עוני לבין ילודה מחוץ לנישואין; בחלקה המאוחר של המאה התשע-עשרה, ילודה מחוץ לנישואין הייתה נמוכה במידה ניכרת במזרח העיר לונדון מאשר בשאר המדינה. כיום אנו מוצאים מתאם בין ילודה מחוץ לנישואין לבין עוני, אך אין זה מתאם סיבתי; כשם שפשיעה נהייתה לחלק מתרבות העוני, כך גם המשפחה החד-הורית.

שפת המוסריות

הסיבה לקושי להתעמת עם המציאות הזו היא שהיא ממרה את פיו של האתוס הרווח שלפיו קדמה מוסרית היא תוצר הכרחי של קדמה חומרית. אין זה מתקבל על דעתם של הבריות שבעידננו זה של חינוך חובה חינוך תתקיים בעיה חברתית של אנאלפביתיות לא רק בקרב מהגרים אלא אף בקרב ילידי המקום; או שתתקיים בעיה של ילודה מחוץ לנישואין בעידן שבו חינוך מיני, אמצעי מניעה והפלות זמינים באופן נרחב. וחשוב מכך, עצם רעיון המוסריות מתקבל בחשדנות. עקרונות מוסריים, שלא לומר שיפוטים מוסריים, נתפסים במקרה הטוב כמבוכה אינטלקטואלית, ובמקרה הרע כעדות לנטייה אנטי-ליברלית ודכאנית. חוסר נכונות זה לדבר בשפת המוסריות, יותר מאשר ערכים כאלו או אחרים, הוא המבחין בינינו לבין בני התקופה הוויקטוריאנית.

רבים מאיתנו חשים שלא-בנוח עם הרעיון של ביצוע שיפוט מוסרי, אפילו בחיינו הפרטיים, שלא לומר עם "החדירה", כפי שאנו אומרים, של השיפוט המוסרי למרחב הציבורי. לא נוח לנו לא רק משום שכיום אנו חשים שאין לנו הזכות לבצע שיפוט כזה ולאכוף אותו על אחרים, אלא משום שאין לנו ביטחון בשיפוטים עצמם, שום ערובה שעקרונותינו אמיתיים ונכונים לגבינו, כל שכן לגבי אחרים. אנו נדרשים תדיר להיות "לא-שיפוטיים", לחשוש מפני ייחוס תוקף גבוה יותר לאמונותינו מאשר לשל אף אדם אחר, להיות מודעים לכך שאנו "אירוצנטריים" ו"לכוּד־תרבות". על טעם, ריח וכן על מוסר, אומרים אנו, אין להתווכח; אכן, מוסריות נהייתה לעניין שבטעם.

אישי ציבור במיוחד נמנעים מהביטוי "לא-מוסרי", מחשש שמא יואשמו בגזענות, בסקסיזם או באליטיזם. כאשר נשאלו חברים בקבינט הנשיאותי של ארה"ב אם זה לא-מוסרי ללדת ילדים שלא במסגרת נישואין, הם נסוגו מפני הביטוי סר-הטעם הזה. שר הבריאות השיב כי "איני אוהב להתנסח במושגים מוסריים, אבל אני אכן מאמין שהולדת ילדים מחוץ לנישואין היא פשוט דבר מוטעה". המנתח הכללי (surgeon general) היה ישיר יותר: "לא. לכל אחד אמות המידה המוסריות שלו... אינך יכול לכפות את אמות המידה שלך על אחרים".

אין אלה רק מנהיגינו הפוליטיים והתרבותיים הנוטים לכשל זה בעצב המוסרי. כולם נגועים בזה, במידה כזו או אחרת. עדות נוגעת ללב מגיעה ממקור לא צפוי: ריצ'רד הוגארט, מבקר ספרות בריטי ואיש שמאל מובהק, שאינו ידוע בחיבתו לערכים ויקטוריאניים. במאמר ביקורת על ספר המפגין ערכים מסורתיים כתב כך על עיר הולדתו:

בהאנסלט, מחוז מעמד-עובדים של לידס, שם גדלתי, הזקנים עודם מבטאים, כעצות נכונות לחיים, את החוקים המוסריים שהם למדו בבית הספר של יום ראשון ובכנסיה. בימינו, הם מוסיפים מיד לאחר מכן: "אך זו רק דעתי, כמובן". כעין סעיף ביטוחי של

המאה-העשרים, הכרה בכך שהזמנים השתנו אל עבר הרלטיביזם המשתנה כל העת. באותו מתחם מגורים, כל מושג של סמכות והדרכה הורית אבד בבתי רבים. מרבית הילדים מעבירים את חייהם בג'ונגל אלים, ולוקחים זאת כמוזן מאליו.

עיקור המוסר מהמדיניות הציבורית

באנגליה הוויקטוריאנית, עקרונות ושיפוטים מוסריים היו חלק מהשיח הציבורי בה במידה שהיו חלק מהשיח הפרטי, ובאו לידי ביטוי במדיניות ציבורית לא פחות מבחיים האישיים. הם היו מוטבעים באופן עמוק במסורת, אך לא רק בה אלא גם בשני זרמי העומק של המחשבה הוויקטוריאנית: תועלתנות מצד אחד, אוונגליזם ומתודיזם מצד שני. הללו לאו דווקא עלו בקנה אחד מבחינה פילוסופית, אך בפועל הם החמיאו זה לזה וחזקו האחד את רעהו; החשבונאות של העונג והכאב, השכר והעונש, נוסח ג'רמי בנתם, תפקדה כמקבילתן החילונית של המידות הטובות והרעות שהאוונגליסטים והמתודיסטים גזרו מתפיסתם הדתית.

הברית הזאת בין אתוס חילוני לאתוס דתי הכתיבה את המדיניות הציבורית, כך שכל אמצעי של סיוע לעניים או פילנתרופיה, למשל, היה צריך להיות מוצדק במושגים של קידום המצב המוסרי, ולא רק החומרי, של העניים. ההבחנה בין אביון לעני, הסטיגמה שיוחסה ל"אביון בריא בגופו", ואפילו עצם השימוש במילה "אביון", נתפסים כיום כפוגעניים וכבלתי-אנושיים. אולם בזמנו, הייתה זו בחירה מוסרית מודעת: מאמץ לבער את התלותיות ולשמר את כבודם של העניים העובדים, ובמקביל מתן סיוע לנצרכים.

בעשורים האחרונים דחינו כל חישוב מוסרי מכל סוג; באופן מכוון ושיטתי ניתקנו את סוגיית הרווחה מתמריצים מוסריים. הדבר משקף, בחלקו, את התיאוריה שהחברה היא שאחראית לכל הבעיות החברתיות ובשל כך עליה לקחת על עצמה את פתרונם; ובחלקו האחר הוא שיקוף של הרוח הרלטיביסטית השלטת, המקשה לקיים שיפוט מוסרי או להתנות מתן סיוע בדרישות מוסריות כלשהן. כעת אנו ניצבים בפני התוצאות של הניטרליות המוסרית הזאת. אחר שהקדשנו מאמץ עילאי ל"אובייקטיביקציה" של בעיית העוני, לראייתה כפרי מעלליהם של כוחות כלכליים-חברתיים לא-אישיים, אנו מגלים שהפנים הכלכליים-חברתיים של הבעיה בלתי נפרדים מהפנים המוסריים והאישיים שלה. ומשעשינו כל שביכולתנו לעצב מדיניות חברתית "נטולת ערכים", אנו מוצאים שמדיניות זו מסכנת את טובתם המוסרית והחומרית גם יחד של מוטביה.

במעשה העיקור המוסרי של המדיניות הציבורית – ניתוקה מכל אמת מידה, דרישה ואפילו ציפייה מוסרית – הרי שעיקרנו מוסרית, במוזן הפשוט יותר, את הפרטים הנעזרים ברווחה כמו גם את החברה כולה. מערכת הרווחה שלנו משיגה את התוצאה ההפוכה לא רק משום שהיא מעצימה את בעיית הרווחה, ביצרה יותר תמריצים

להישאר תלויים בה מאשר להימנע או להימלט ממנה. היא גם מסלימה את הבעיות החברתיות הנוספות, החמורות יותר, כך שתלות כרונית נעשתה חלק מובנה מהתופעה הרחבה של "פתולוגיה חברתית".

תוכנית השלמת ההכנסה היא מקרה מבחן מוצלח לעניין זה. התוכנית שהוצגה בשנת 1972 כדי לדאוג להכנסה מינימלית לעיוורים, לזקנים ולעניים נכים הורחבה מאז לכלול מכורים לסמים ואלכוהוליסטים, כתוצאה מפסיקת בית משפט שהגדירה מחדש "מכורים לסמים ואלכוהול" כ"בעלי נכות" ועל כן זכאים לסיוע ציבורי. מלבד עידוד ה"נכויות" הללו ("מידות רעות", כפי שוויקטוריאנים היו מכנים אותן), התוכנית מתגמלת את אלה הנותרים מכורים – ומענישה (באמצעות הפסקת הסיוע) דווקא את אלה המתאמצים להתגבר על התמכרותם. זהו היפוך עיקרון ה"זכאות הפחותה" שהיה אבן-הראשה של המדיניות החברתית הוויקטוריאנית: העיקרון שלפיו על העניים הנתמכים להיתפס כמי שנמצאים במצב של "זכאי" פחות, רצוי פחות, משל עניים עצמאיים. אפשר לומר שאנו פועלים כעת מתוך עיקרון של "זכאות יתרה", במסגרתו אדם נתמך רווחה נמצא במצב עדיף מזה המקיים את עצמו.

כשם שאינטלקטואלים, מבקרים חברתיים וקובעי מדיניות נמנעו במשך זמן כה רב מלהכיר בעובדות הקשות-לעיכול על אודות הפשיעה, הילודה מחוץ לנישואין והנתמכות, כך הם מתקשים להעריך את המידה שבה עובדות אלו עצמן הן נגזרת של ערכים, כלומר להבין עד כמה "חולי חברתי" הוא נגזרת של "חולי מוסרי" ומדיניות חברתית היא נגזרת של עקרונות מוסריים.

קורבנות המעמד העליון

הפעור המוסרי היה לפעור מעמדי. אותם אנשים המתכחשים זה מכבר למציאות החיים החברתיים הם אלה המתקשים להזדהות עם אלו, במיוחד מקרב מעמדות הפועלים, החשים איום חמור מצד סדר חברתי הנתפס בעיניהם כאי-סדר חריף (עצם המילה "סדר" נשמעת היום כארכאית). "המעמד החדש", כפי שזה מכונה, אינו למעשה כה חדש; הוא כעת כבר מגובש היטב בתקשורת, באקדמיה, במקצועות החופשיים ובממשלה. בהשמיצו את "הערכים הבורגניים" ואת "האתיקה הפוריטנית" המעמד החדש העניק לגיטימציה, כביכול, לערכי המעמד התחתון ושלל את הלגיטימציה של מעמד הפועלים – אלה אשר עודם מחויבים לערכים בורגניים, לאתיקה הפוריטנית ושאר רעיונות חשוכים.

בחיבור רהוט ניתח מירון מאגנט את המהפכה הכפולה שהובילה לברית המשונה הזו בין מי שהוא מכנה "היש-להם" וה"אין-להם". הראשונה הייתה מהפכה חברתית, שנועדה לשחרר את העניים מהדיכוי הפוליטי, הכלכלי והגזעני שכבל אותם. השנייה הייתה מהפכה תרבותית, שנועדה לשחררם (כשם שה"יש-להם" השתחררו) מהכבלים

המוסריים של ערכי הבורגנות. הראשונה הולידה את מערכת הרווחה של "החברה הגדולה", שיצרה תמריצים שליליים ליציאה מעוני. השנייה הכלימה את ההתנהגויות והגישות שבאופן מסורתי אפשרו שיפור כלכלי – "דחיית סיפוקים, פיכחות, חסכנות, התמדה ויתר המידות הטובות בעלות הצליל המיושן של הבורגנות". יחדיו, שתי מהפכות אלו חוללו את התוצאה הבלתי רצויה של שיקוע העניים בעוניים – עוני עוד יותר מגוון מוסרית ומנציח עצמו מהעוני הישן.

המעמד התחתון אינו רק קורבן של תרבותו שלו, "תרבות העוני". הוא קורבן גם של תרבות המעמד העליון שסביבו. מידת ה"עבריינות" שנער לבן בן הפרברים יכול להגיע אליה עם חסינות יחסית מפני עונש (יחסית בלבד) עלולה לחרוץ לחיי פשיעה את גורלו של נער שחור בן פנים העיר. באורח דומה, ילד במשפחה חד-הורית שבראשה אישה אמידה בעלת מקצועי חופשי נמצא מן הסתם במצב שונה בתכלית מילד (על פי רוב, ילדים) של אישה במעגלי הרווחה. ועדיין, ההשפעה התרבותית מורגשת בכל הרמות. היה זה עניין של זמן בלבד בטרם יפציע מעמד תחתון לבן המפגין פתולוגיות דומות לזה של המעמד התחתון השחור. ולא רק מעמד לבן תחתון, אלא גם המעמד העליון הלבן; הפרברים האמידים ביותר מתחילים להפגין תסמינים פתולוגיים דומים: אלכוהוליזם בקרב בני נוער, התמכרות לסמים, פשיעה וילודה מחוץ לנישואין.

בשלב זה האתיקה "המשוחררת", האנטי-בורגנית הלזו, כבר איננה נדמית כה משוחררת. המציאות החברתית נעשתה כה מזעזעת שכעת סוף כל סוף נעשה מותר לדבר על הצורך ב"ערכי משפחה". הנשיא קלינטון עצמו נתן את ברכתו הרשמית לערכי משפחה, כדי כך שהוא הסכים להכיר בכך – שנה לאחר מעשה – שהיו "הרבה דברים טובים" בנאומו המפורסם של דן קווייל על ערכי משפחה (הגם שהוא מיהר להוסיף שכל עניין "מרפי בראון" היה טעות).⁴

מעבר לתמרוץ הכלכלי

אך לא רק הליברלים נדרשים לחשיבה מחודשת, אלא גם השמרנים, שכן התגובות השמרניות המוכרות לבעיות חברתיות אינן הולמות את המצב הנוכחי. אי אפשר עוד להסתפק באמירה כי לו רק תבוטל מדיניות הרווחה ויפתחו חרצובות השוק החופשי, הצמיחה הכלכלית והתמריצים שייווצרו יפרצו את מעגל התלות וייצרו משפחות יציבות. יש גרעין של אמת בתפיסה הזאת, אך לא כל האמת טמונה בה, שכן היא מזלזלת בממדים המוסריים והתרבותיים של הבעיה. בבריטניה ובאמריקה כאחד, עוד ועוד שמרנים שבים אל מסורת בית אבא, הוא אדמונד ברק, אשר מוקירה את תועלתו החומריות של המשק החופשי (ברק עצמו היה מתלמידי אדם סמית) אך גם מודה כי משק כזה אינו מצמיח בהכרח את הפירות המוסריים והחברתיים שהם מייחלים להם, וייתכן אף כי ישחיתם.

בבקשם לקדם ערכים מוסריים פנו השמרנים תמיד אל הפרט, אל המשפחה, אל הכנסייה, אל הקהילה, ואל כל יתר אותן התאגדויות וולונטריות שטוקוויל ראה כעטרת תפארתה של החברה האמריקנית. כיום זקוקה להן החברה הזאת יותר מאי פעם, שכן התרבות השלטת, "תרבות הנגד" דאשתקד, עונה על הצורך הזה פחות ופחות. על כן, השמרנים תומכים ב"חינוך בבחירה", כלומר מתן חופש להורים לשלוח את ילדיהם לבית ספר כרצונם; או שהם מעסיקים חברות שמירה פרטיות לצורך שיטור בשכונותיהם; או שהם יוצרים ארגוני אבות במרכזי הערים לעזרה לילדים שאין להם אב; או שהם יוצרים ארגונים כגון 'קואליציית האופי' כדי לעודד מידות "פוריטניות" וערכי משפחה. בקיצור, הם מבקשים לכונן חברה אזרחית שתעשה את שהמדינה אינה יכולה לעשות – או, במקרים רבים יותר, כדי לבטל דברים הרעים שהמדינה עשתה.

אך גם כאן נכנסים השמרנים למבוי סתום, משום שערכיה של התרבות השלטת מקבלים עתה תוקף וסמכות ממלכתיים. הדבר בא לידי ביטוי ברטוריקה הרשמית ("הולדה שלא במסגרת הנישואים"; "סגנון חיים אלטרנטיבי"), בחובת חינוך מיני וחלוקת אמצעי מניעה בבתי הספר, באיסור על תפילה בבתי הספר, במדיניות חברתית "לא שיפוטית" במפגיע, ובשלל אופנים אחרים. משאביה של המסורת השמרנית, אותן קבוצות פרטיות ויוזמות התנדבותיות, דלים לעומת היקפה וכוחה ואמצעייה של מערכת ערכים הזוכה לגיבוי ממשלתי.

יחידים, משפחות, כנסיות וקהילות אינם יכולים לפעול בבידוד. אין בכוחם לשמר לאורך ימים ערכים שאינם עולים בקנה אחד עם הערכים שהמדינה נותנת להם תוקף והתרבות סוחפת אליהם המונים. מאמץ רב של הרצון ושל השכל נדרש מן האדם כדי להחליט שדבר-מה אינו מוסרי, ולפעול על פי אמונתו זו, כאשר החוק מכריז כי הדבר קביל והתרבות הופכת אותו למקובל. מאמץ רב אף יותר נדרש להורים כדי להחזיר את אמונתם המוסרית בלב ילדיהם כאשר היפוכה מטופח בבית הספר ואף נאכף בו באמצעי ענישה. ערכים, גם ערכים מסורתיים, זקוקים לגיטימציה. לכל הפחות, הם זקוקים לכך שהלגיטימיות לא תישלל מהם. ובחברה חילונית, הלגיטימיות ושלילתה נתונות בידי התרבות השלטת, המדינה ומערכת המשפט.

אי אפשר לקבע מוסר בחקיקה, אומרים לנו תדיר. אך בדיוק את זאת אנו עושים. חוקי זכויות האזרח האוסרים על אפליה גזעית הצליחו להכתים את ההתנהגות הגזענית לא רק באופן משפטי אלא גם באופן מוסרי. ענייני מוסר מעוגנים בלי הרף בחקיקה, נמסרים בידי רשויות המשפט, או מיושבים בצווים מנהליים (במערכת החינוך למשל). המבקשים להתנגד לתרבות השלטת, אינם יכולים רק להחליט שהם מחוץ למשחק; סגור בפניה את דלת ביתך-מבצרך, והיא תפלוש אליו מן החלונות. מה הם יכולים לעשות? לקרוא לעזרתם, אם גם בחשיקת שיניים, את המשפט ואת המדינה – ולא רק כדי להגן על אותם מוסדות והתאגדויות פרטיים שהם טובי השומרים של הערכים המסורתיים.

השימוש בהיסטוריה לטוב ולרע

אחד מכלי הנשק היעילים ביותר בארסנל של "תרבות נגד-הנגד" הוא ההיסטוריה: הזיכרון של הזמן שלפני תרבות-הנגד וזיכרון התפתחותה של האחרונה. המחזאי וחבר הפרלמנט האנגלי א"פ הרברט קידם בזמנו חוק לביטול הצנזורה על מחזות, ובשנת 1968 זכה שהחוק התקבל. אך כבר שנתיים לאחר מכן התלונן כי מה שהתחיל כ"מאבק ראוי למען חירות סבירה לכותבים מכובדים" הגיע לידי "זכות לייצג משגל במדויק על הבמה הפומבית". באותו זמן בערך, משפטן זכויות-אדם מוביל בארה"ב, מוריס ארנסט, ראה צורך למחות על כי התכוון להבטיח שאפשר יהיה לפרסם, למשל, את 'יוליסס' של ג'יימס ג'ויס – לא לבצע מעשי סדום על הבמה.

בשני העשורים האחרונים, התנועות לחופש תרבותי ומיני בשתי הארצות התקדמו אל הרבה מעבר למה שהתכוונו תחילה. אך רק מעטים מסוגלים לעצור מומנטום שהם נכנסים אליו, או לזכור את עקרונותיהם הראשונים. בעידן נטול עומק היסטורי כשלנו, אפילו שלג דאשתקד נדמה כאילו היה לפני המבול. כל מה שחסר ולו שמץ מהישגי ה"שחרור" ברגע זה נחשב לחושך מוחלט. בעידן כה רלטיביסטי כשלנו, כל טענה בדבר ערך, כל אבחנה בין הדפסת 'יוליסס' לבין ביצוע מעשה סדום על הבמה, נתפסת שרירותית וסמכותנית.

וכאן מועילה ההיסטוריה. היא עשויה להזכירנו כי בזמן מן הזמנים, לא כל כך מזמן, כל החברות, ליברליות ושמרניות כאחד, דגלו בערכים שונים מאוד משלנו (אין צורך להידרש לתקופה הוויקטוריאנית; די לפסוע עשורים ספורים לאחור). לומר שההיסטוריה מועילה, אין פירושו לטעון שהיא מספקת לנו מופתים לחיקוי. אי אפשר, גם אם משתוקקים, לחקות חברה (החברה הוויקטוריאנית לדוגמה) המצויה בשלב אחר לגמרי של התפתחות כלכלית, טכנולוגית, חברתית, פוליטית ותרבותית. מה עוד שכשם שיש באתוס העכשווי דברים שאדם עשוי לתעבם, כך ישנם כאלה באתוס הוויקטוריאני. החברה הוויקטוריאנית המאוחרת הייתה פתוחה, ליברלית והומנית יותר מזו המוקדמת, ועדיין פחות ממה שרוב בני זמננו יחשבו לרצוי. אפליה על רקע חברתי ומיני; נוקשות מעמדית ועוולות פוליטיות; גברים סמכותנים, נשים כנועות וילדים ממושמעים יתר על המידה; מגבלות, מחסומים ומעשי ניצול מכל הסוגים – יש די דברים שיעוררו מבוכה גם אצל הנלהב שבמעריצי התקופה. ובכל זאת יש בה גם דברים רבים שידברו אפילו אל לב מודרני ומשוחרר.

מה לקחת מהוויקטוריאניים

הדבר העיקרי שיכולים הוויקטוריאנים ללמדנו הוא חשיבותם של ערכים – או, בלשונם, מידות טובות – בחיינו הפומביים והפרטיים גם יחד. הוויקטוריאנים היו "מוסרנים" ולא התביישו בכך. בעשורים האחרונים, זהו כמעט שם גנאי. אך בחושבנו

על החברה בת זמננו כדאי שנפתח את לבנו להסתכלות אוהדת יותר על המוסרנות הוויקטוריאנית – על "האתיקה הפוריטנית" של עבודה, חסכנות, מתינות, נקיות; על מושג ה"מהוגנות" שקנה לו שביתה בקרב מעמד הפועלים ומעמד הביניים גם יחד; על הוקרת "הבית והאח"; על התיוג השלילי של "האביון הבריא בגופו", כהרתעה כלפי הפועל ה"עצמאי"; על רוח הנדבנות, שראתה כחובתו המוסרית של התורם לא רק לתת כסף אלא גם להשקיע מזמנו וממרצו בענייני צדקה, וכחובתו המוסרית של המקבל לנסות "להיטיב את מצבו".

ושמא אפילו נעז לשקול הטמעה של שמץ מהמוסרנות הזאת בחשיבתנו שלנו. לא רק "ערכים" נגלה אצל בני הזמן ההוא, אלא גם "מידות טובות". מילה זנוחה זו שבה כיום ומופיע במקומות בלתי צפויים: בספרים, במאמרים בעיתונות היומית ובכתבי העת, ובשיח האקדמי. מאמר במוסף הספרותי של 'הטיימס' דיווח על גל ספרים ומאמרים של "מחיי המידות הטובות" מימין ומשמאל, וציין כי "גם אם החדשות על שובה של המידה הטובה אינן מרגשות במיוחד את הפרגמטיסט האמריקני, החדשות על כך שהמידה הטובה טובה לנו מרגשות בהחלט". הפילוסופית מרתה נוסבאום סקרה את מצב הפילוסופיה האנגלו-אמריקנית והתמקדה ב"תחיית המידה הטובה"; מדבריה מצטיירת שיבה לא לאתיקה הקלאסית אלא לאתיקה דומה מאוד לזו הוויקטוריאנית: אתיקה המתבססת על "מידה טובה" ולא על "עיקרון", על "מסורת ופרטיקולריות" ולא על "אוניברסליות", על "חוכמה מקומית" ולא על "תיאוריה", על "ממשות" ההיסטוריה" ולא על "אתיקה א-היסטורית מנותקת".

אם חסר למידה הטובה עוד דבר-מה כדי שיזכה באישורו של הליברליזם האמריקני, דבר זה היה חיבוק מהבית הלבן. והוא הגיע כאשר הכריזה הילרי קלינטון על תמיכתה ב"פוליטיקה של המידה הטובה". ניכרה בדבריה עמימות באשר לרעיון (וכפי שאמרו גם מבקרים ידידותיים, כמה מפעולותיה הציבוריות כמו מסגירות זאת), אבל יש חשיבות בעצם להיטותה לאמץ את המונח.

ניתנה האמת להיאמר, רעיון המידה הטובה היה מובלע בחשיבה שלנו על מדיניות חברתית גם כאשר הוכחש. כשאנו מדברים על "חולי חברתי" כגון פשע, סמים, אלימות, הולדה מחוץ לנישואים, הפקרות, פורנוגרפיה או אנאלפביתיות, כלום אין אנו מחווים את שיפוטנו המוסרי באומרו "חולי"? כשאנו מתארים את "מעגל התלות ברווחה", או את "תרבות העוני", או את "ערעור הערכים במעמד הנמוך", האיננו מגדירים את המעמד הזה ואת התרבות הזאת במונחים מוסריים ושופטים אותם על פיהם? וכאשר אנו מציעים להחליף את מערכת הרווחה במערכת עבודה, או לספק "מודלים לחיקוי" לילדים שאין להם אב, או לכלול "חינוך מוסרי" בתוכנית הלימודים בבתי הספר, האיננו מעידים בזאת כי עוד בוערת בנו גחלת העקרונות המוסריים שלכאורה השלכנוה דולקת לפח האפר של ההיסטוריה? וכאשר מספרים לנו שבשכונות שחורות קמים ארגונים שמטרתם "להחדיר ערכים" בילדים, וש"מושג

העזרה-העצמית חוזר לזירה", וכשמנוהלים מסעות פרסום בקרב צעירים לעידוד פרישות מינית, וכש"הצניעות עושה קאמבק", כלשון אחת הכותרות, האיננו חוזים בשובן של אותן מידות-טובות ויקטוריאניות מובהקות?

נקודת המבט העכשווית

אין זה מיותר לשוב ולומר: איש, גם לא נלהבים שב"מחיי המידה-הטובה", אינו מבקש להקים את הוויקטוריאניות לתחייה. אותם זמנים ישנים וטובים או ישנים ורעים הלכו לבלי שוב. הילדים אינם עומדים לשוב לפינתם הצייתנית שבה הם נראים אך אינם נשמעים. הפועלים לא יידרשו שוב להסיר את הכובע בפני הממונים עליהם (מנהג שנחשב מיושן כבר בסוף המאה התשע-עשרה). הגברים והנשים לא יופנו ל"תחומיהם הנבדלים". ובין שחורים ללבנים לא יהיו לא הפרדה ולא אפליה. אבל אף כי אי-אפשר וגם לא רצוי לשכפל את העבר, אפשר להיעזר בו לקבלת נקודת מבט טובה יותר על ההווה.

מנקודת מבט זו מתגלה כי ההווה, לא העבר, הוא האנומליה, החריגה. שני המדדים היעילים שהזכרנו לחולי חברתי, לידה מחוץ לנישואים ופשיעה, מצביעים לא רק על שונות בין התקופה הוויקטוריאנית לתקופתנו אלא גם, ובאורח מובהק יותר, על התמשכותו של האתוס הוויקטוריאני עוד הרבה מעבר לתקופה הוויקטוריאנית, עמוק אל תוך המאה העשרים. שיעור לידה מחוץ לנישואים של 4-5 אחוזים עמד בעינו בארה"ב ובבריטניה כאחד עד 1960: תקופה שכללה בין היתר את שתי מלחמות העולם, את השפל הכלכלי החמור ביותר בעת החדשה, את החוויות הטראומטיות של הנאצים והקומוניזם, את צמיחתה של הכלכלה הצרכנית שעוצמת השלכותיה המוסריות והחומריות קרובה לזו של המהפכה התעשייתית, את ההתרחבות חסרת התקדים של החינוך להמונים ושל התרבות הפופולרית, ועוד שלל תמורות כלכליות, פוליטיות, חברתיות ותרבותיות. מבחינה זו אפשר לומר כי "הערכים הוויקטוריאניים" שרדו לא רק בשנים המעצבות של התיעוש והעיור אלא גם בכמה מן המטלטלות שבחוויות זמננו.

פרספקטיבה זו – שעיקרה לא בימי הוויקטוריאנים כי אם בעבר הקרוב שלנו – היא ההקשר שבו עלינו לבחון עובדות כגון העלייה פי שישה בשיעור הלידות מחוץ לנישואים בתוך שלושה עשורים בלבד (בבריטניה ובארה"ב כאחד)⁵, או הגידול פי שישה בפשיעה באנגליה ופי שלושה בארה"ב, או כל יתר מדדי החולי החברתי המדאיגים לא פחות. התרגלנו לדבר על המהפכה המינית של תקופתנו, אבל מהפכה זו, כך אנו מגלים עתה, היא חלק ממהפכה מוסרית רחבה יותר ורבת השלכות שבעתיים.

אתוס של חברה

הפרספקטיבה ההיסטורית מועילה גם כתזכורת לרווחים ולהפסדים שלנו: הרווחים הניכרים בטובין חומריים, בחופש פוליטי, בניעות חברתית, בשוויון גזעי ומיני – וההפסדים החשובים לא פחות ברווחתנו המוסרית. יש אומרים שככה זה; לכל התקדמות יש מחיר, אין ארוחות חינם. על פי תפיסה זו, הדמוקרטיה הליברלית, הקפיטליזם, השפיע והמודרנה נושאים עמם מעצם טיבם "סתירות" שהן ביטולם: אותן תכונות המעודדות קדמה כלכלית וחברתית – אינדיבידואליות, תעוזה, רוח היזמות והחידוש – הן גם אלו המערערות את הנימוסים ואת ההרגלים המוסכמים, את המסורות ואת הסמכויות. הדבר מתהדהד בפסקה ידועה במניפסט הקומוניסטי:

הבורגנות הרסה את היחסים הפיאודליים, הפטריארכליים, האידיליים בכל מקום בו הגיעה אל הגה השלטון. היא ניתקה ללא רחמים את כל הקשרים הפיאודליים הססגוניים שקשרו את האדם בממונה עליו ולא השאירה שום קשר אחר בין איש לרעהו מלבד האינטרס הצרוף, מלבד "התשלום במזומנים" אשר כל רגש ממנו והלאה. ... הבורגנות קרעה מעל יחסי המשפחה את הצעיף הנוגע-ללב והמרגש והעמידה אותם על יחסי ממון צרופים.⁶

מרקס שגה בעניין זה כפי ששגה בעוד שלל עניינים. אנגליה הוויקטוריאנית הייתה מקרה-מבחן מכריע לתיאוריה שלו, מפני שהיא הייתה המדינה הראשונה שחוותה את המהפכה התעשייתית-קפיטליסטית-בורגנית בצורתה המפותחת ביותר. והנה, למהפכה זו לא היו התוצאות שמרקס ייחס לה. היא לא הרסה את כל היחסים החברתיים, לא ניתקה את הקשרים המחברים אדם לחברו, לא קרעה מעל יחסי המשפחה את הצעיף הנוגע-ללב והמרגש, ולא הפחיתה הכול לכדי "יחסי ממון צרופים". היא לא עשתה זאת, ראשית, מפני שהשוק החופשי מעולם לא היה כה חופשי או כה מקיף כפי שצויר במחשבת מרקס (ההיסטוריונים מסכימים כיום כי ה"לִסְה פֶר" היה, במחשבה ובמעשה כאחד, נוקשה פחות מכפי ששיערו בעבר); ושנית, מפני שהערכים והמוסדות המסורתיים הוסיפו למלא תפקיד חשוב בחברה, גם באותם אזורים עירוניים ומתועשים שהושפעו במיוחד מהמהפכה הכלכלית והחברתית.

התיעוש והעיוור – הידועים כיום כ"מודרניות" – לא תרמו לערעור המוסרי של העניים, ודומה אף כי השפיעו בכיוון ההפוך. בסוף המאה התשע-עשרה החברה האנגלית הייתה אזרחית יותר, שלווה יותר ואנושית יותר מכפי שהייתה בתחילת אותה מאה. אורחות החיים והמוסר של "המעמד הבינוני" חלחלו בשכבות נרחבות של מעמד הפועלים. המשפחה המסורתית הייתה איתנה כתמיד גם כאשר החלו הנשים להשתחרר מ"תחומיהן הנבדלים". והדת הוסיפה לפרוח, למרות הדיווחים המוקדמים-מדי על מותה.

אנגליה הוויקטוריאנית לא נגררה לאנרכיה המוסרית והתרבותית שהוצגה כתוצאה מהכרחית של האינדיבידואליזם הכלכלי – וזאת בזכות אתוס מוסרי חזק שריסן את האינדיבידואליזם הזה. לידם של הוויקטוריאנים, היחיד, או "העצמי", הוא בן-בריתה של החברה, לא יריבה. העזרה-העצמית נתפסה בתוך ההקשר של הקהילה ושל המשפחה; בקרב מעמד הפועלים, הדבר התבטא במידה-הטובה של "השכנות הטובה"; במעמדות הביניים – בפילנתרופיה. גם האינטרס-העצמי הועמד לא כניגוד לאינטרס הכללי אלא, ברוח אדם סמית, ככלי למימוש טובת הכלל. המשמעת-העצמית והשליטה-העצמית נחשבו למקור הכבוד-העצמי והשיפור-העצמי; והכבוד-העצמי, בתורו, כתנאי מוקדם לכבוד כלפי הזולת. כללו של דבר: היחיד נחשב כבעל אחריות לצד היותו בעל זכויות; כמי שראוי להטבות – אבל יש לו חובות.

ה"עצמי" הוויקטוריאני שונה תכלית שוני מה"עצמי" שמהללים היום. שלא כאותה "עזרה-עצמית" ויקטוריאנית, ה"הערכה-העצמית" של זמננו אינה תלויה בהתנהגותו של אדם, במעשיו ובהישגיו; היא נחשבת נחלתו בכל מקרה. יתרה מכך, היא מוקנית לו בלי תלות במידת ההערכה שרוחשים כלפיו אחרים, להבדיל מהכבוד-העצמי הוויקטוריאני שנכרך תמיד בכבוד מצד אחרים. התפיסות העכשוויות של המימוש-העצמי, הביטוי-העצמי וההגשמה-העצמית נגזרות מ"עצמי" שאינו צריך להוכיח את עצמו על פי ערכים, תכליות או אנשים שמחוצה לו; עצמי שהוא פשוט ישנו, ועל יסוד עצם קיומו הוא ראוי להיות ממומש ומוגשם. אכן, עצמי מנותק מאחרים, עצמי נרקסיסטי וסוליפסיטי.

זהו הלקח האחרון שבידנו ללמוד מהוויקטוריאנים: שהאתוס של חברה, אופייה המוסרי והרוחני, אינו יכול להצטמצם למונחים כלכליים, חומריים, פוליטיים וכדומה; שערכים, או מוטב מידות-טובות, הם יסוד מכוונן בזכות עצמו; שהם הרבה יותר מסתם "שיקוף", כלשון המרקסיסטים, של מציאויות כלכליות – ולא פעם הם הגורם המכריע בעיצובן של מציאויות אלו. אם בתקופה של שינוי כלכלי וחברתי מהיר הפגינו הוויקטוריאנים שיפור מהותי ב"מצבם" וב"נטיותיהם", ייתכן ששינוי חברתי וכלכלי אינו מוביל בהכרח להידרדרות אישית וציבורית. אם הם הצליחו לשמור על אתוס ששורשיו בדת ובמסורת, ואפילו לחזקו, ייתכן שהתנאים החומריים בתקופתנו אינם מגבילים אותנו כל כך כפי שחשבנו. אנו רשאים להסיק כי המשק הפוסט-תעשייתי אינו מחייב חברה ותרבות פוסט-מודרניים, קל וחומר לא חברה ותרבות מעוקרי-מוסר.

Comparative History, Cambridge, Mass: United Kingdom. לשנים שלאחר מכן: Office of Population Censuses and

1. לפניכם המקורות לנתונים הלך, על פי הגרפים שהם מוצגים בהם. גרף 1: לשנים 1800-1840: Peter Laslett et al. (eds.), *Bastardy and Its*

5. שיעור הילודה מחוץ לנישואים כיום הוא לא רק חסר תקדים במאתיים השנים האחרונות; ככל הידוע לנו, אין לו תקדים בכל ההיסטוריה האמריקנית מימייה הקולוניאליים, ובכל ההיסטוריה האנגלית מימי בית טיודור. הנתונים באמריקה מחוררים, אך לגבי אנגליה יש נתונים סדירים. רישומי הכנסיות מאמצע המאה ה-16 מלמדים על 2.4 אחוזי הולדה מחוץ לנישואים; בראשית המאה ה-17 הגיע השיעור לכדי 3.4 אחוזים; בתקופת קרומוול הוא צנח לכדי אחוז אחד; לאורך המאה ה-18 הוא טיפס מ-3.1 אחוז ל-5.3 אחוז; הוא הגיע לשיא של 7 אחוזים בשנת 1845, ומאז ירד עד כדי 4 אחוזים בסוף המאה ה-19. לנתונים הללו יש להשוות את הנתון בן זמננו, 32 אחוז.
6. מתוך קרל מרקס ופרידריך אנגלס, **מניפסט המפלגה הקומוניסטית**, עברית: משה בן-חורין, פרק ראשון. מופיע באתר "הפורום הקומוניסטי הישראלי".
2. *Surveys*. גרף 2: לשנות העשרים והשלושים: U.S. Bureau of the Census, *Vital Statistics of the United States, 1940*. לשנות הארבעים ואילך: U.S. Department of Health and Human Services, National Center for Health Statistics. גרף 3: לשנים שעד 1980: B. R. Mitchell, *British Historical Statistics*, Cambridge, England, 1988, pp 776-778 לשנים הנותרות: Home Office *Criminal Statistics*. גרף 4: U.S. Department of Justice, Federal Bureau of Investigations.
2. בשל פערים בהגדרות ובדיווח על פשיעה, מדד הפשיעה האמריקני אינו מקביל לזה האנגלי. השיעור האנגלי של 10,000 מקרים אינו מעיד שאנגליה ראתה פי שניים אירועי פשיעה לנפש מאשר ארצות הברית. המגמות בכל אחת מהמדינות הן החשובות לענייננו, והן בנות השוואה על פני השנים.
3. תרגום המאמר הופיע באתר 'מידה', ובימים אלה גם במבחר מאמריו של קראוטהמר הרואה אור בספריית שיבולת. הערת המתרגמים.
4. סגן הנשיא הרפובליקני דן קוויל האשים את סדרת הטלוויזיה "מרפי בראון", על אם חד-הורית, בפגיעה בערכי המשפחה בארה"ב – וספג מטחי לעג מן התקשורת ומתומכי המפלגה הדמוקרטית. הערת המתרגמים.